

CÍRKEVNÍ A DUCHOVNÍ DĚJINY

Joanna NASTALSKA-WIŚNICKA,
*Rex martyr. Studium źródłoznawcze
 nad legendą hagiograficzną
 św. Wacława (X–XIV w.),
 Werset, Lublin 2010*

401 s., ISBN 978-83-60133-75-0

V posledních letech mohou čeští medievisté přihlížet, jak se v jejich hájemství stále častěji objevují práce polských badatelů. Protože v historiografii stále ještě významnou roli sehrává nacionální aspekt, alespoň co do volby témat, může se tato skutečnost jevit překvapivou. Avšak přihlédneme-li jak k blízkosti témat, tak k okolnosti, že mnozí „hrdinové českých dějin“ sehrávají důležitou roli i v polském historickém diskurzu a naopak, prvotní údiv vystrídá pochopení. Tvorba Joanny Nastalské-Wišnické se dosud s dějinami přemyslovských držav neprotнула a její starší studie, jimiž se připravovala k sepsání anotované monografie, v českých zemích odezvu nenašly. Nicméně si troufám říci, že kniha *Rex martyr* určitě najde své čtenáře i u nás.

Publikace je rozčleněna do tří větších celků. V první části autorka obsáhle pojednává jednotlivé václavské legendy od První staroslověnské legendy až po legendu z pera Karla IV. Většinu textu (65 stran ze 100) tvoří seznámení jak s rukopisným dochováním textů, tak se vzájemnými vztahy mezi legendami. Autorka se zde neopírá o své vlastní analýzy, nýbrž podrobně referuje o názorech starší literatury. To se týká zejména prvních dvou kapitol, věnovaných staroslověnským textům a latinským hagiografickým památkám. Nepřekvapí, jakou roli sehrávají zejména studie Jaroslava Ludvíkovského a Dušana Třeštíka. Naopak třetí kapitola, pojednávající o rétorice, předznamenává pracovní postup, jež bude autorka hojně využívat i v dalších kapitolách – jde jednak o komparaci struktury textů, jednak o jejich znázornění v přehledné tabulce.

Následný oddíl je věnován jak rozboru několika základních kategorií v diskurzu václavské hagiografie (čas, topografie, stát a společnost, církev), tak otázce ztvárnění Václavova života v legendách (otázka jeho dětství, vlády a problém dynastického konfliktu). Kromě tabulek znázorňujících, jaké historiky jednotliví autoři sdíleli, autorka rozebírá zejména slovník legendistů. Rovněž s jeho pomocí se pokouší

představit, v jakém rytmu odměřovali čas (inkarnační datování, určování času podle hodiněk apod.) a jak zařazovali běh času do eschatologického rámce. Autorka ovšem dospívá k závěru, že se v tomto všichni autoři shodovali. Nakonec poněkud neorganicky začleňuje do svého textu úvahy o věku jednotlivých osob zmíněných v legendách, stejně jako o dataci důležitých událostí (nástup vlády, Václavova smrt).

Podobně je uspořádána také následující kapitola, věnovaná prostorovým souřadnicím václavských legend. Dozvíme se, jaká sídla jsou zmiňována, které objekty v Praze a ve Staré Boleslavi jednotliví autoři jmenují, opomítna nezůstane ani terminologie jednotlivých textů. Výklad zde doplňují tabulky i přehledná mapka. Další pasáž je věnována problému státu a společnosti, nicméně již na jejím počátku – přes význam vládnoucích dynastií pro kontinuitu knížectví a království raného středověku – překvapí tabulka se členy přemyslovské dynastie zmíněnými v textech. Následně autorka přesouvá svou pozornost k terminologii společenských vztahů a společenských skupin (sněm, elity, družina, klérus apod.), jež se prolíná s rozбором starších názorů na charakter elit 10. století. Možný potenciál srovnání představ legendistů v čase zůstává bohužel nevyužit. Neorganicky působí rovněž zájem o duchovenstvo, když hned následující kapitola se jmenuje „Církev“. Tato kapitola pojednává ovšem spíše o ztvárnění počátků křesťanství a většina textu rozebírá první kapitoly Kristiánovy legendy.

Trojice kapitol věnovaných biografickým prvům v legendách opět obsahuje četné přehledné tabulky, jež zachycují přítomnost jednotlivých dílčích motivů ve středověké václavské hagiografii. Nicméně i zde se možný literárněhistorický a komparativní přístup zbytečně prolíná se snahou objasnit, jak „to mohlo být doopravdy“, aniž by ovšem jeden z těchto přístupů přinášel nové výsledky – to neumožňuje jak rozsah kapitol, tak právě třídící se pozornost autorky (a čtenářů).

Poslední oddíl, zabývající se hagiografickými prvky, se opět rozpadá do dvou větších celků, které jsou věnovány utváření Václava-světce a jeho zázračnému působení. (Ponechme stranou, že světci by podle středověkých teologů měli být jen vlivnými prostředníky Boží moci, a nikoli samostatnými původci zázraku.) V první části autorka upozorňuje na čtyři momenty – martyrium, připisování asketismu, s tím související vlastnosti dobrého krále a vztah k církvi. Okrajově se věnuje i problému konstruování obrazu tyranu, který na různých místech pomáhá lépe vyniknout dobrému knížeti.

Máme-li celkově zhodnotit knihu *Rex martyr*, neubráníme se rozporuplným dojmům. Na straně jedné přináší kniha strážlivý výčet starších názorů a vedle analýzy stemat usiluje o postižení některých základních fenoménů v jednotlivých legendách. Méně už však naplňuje podtitul práce odkazující k pramenovědnému kladení otázek, jež by mohlo vést k upřesnění vzájemných vztahů mezi texty. Závažnější problém než jen nepřesný podtitul představuje autorčina metoda – ve většině případů se totiž ukazuje, že Nastalska-Wišnicka možnosti nabízející se v důsledku odpoutání se od pramenovědného uvažování příliš nevyužila. Jednak se mnohdy zastavila u výčtu jednotlivých termínů, jednak se nechala příliš pohltit problémy spojenými s pokusy starší historiografie, využít václavských legend jako historického pramene politických a církevních dějin 10. století. Tím silně rozptýlila pozornost, jež měla být – alespoň podle názvů kapitol soudě – věnována jak výstavbě textu, tak analýze vnitřního světa autorů jednotlivých legend. Zřejmě by se zde dobře uplatnila srovnávací metoda, její možnosti však zůstaly ležet ladem, a text je tedy spíše skladištěm užitečných zjištění, připodotknutí a cenných tabulek. To je však na čtyřsetstránkovou monografii poněkud málo. Je to velká škoda, protože výstavba práce, jak jí nabízí čtenáři obsah, slibovala více.

DAVID KALHOUS

Jan STEJSKAL, *Řecké dědictví na Západě. Monasticismus, misie a střední Evropa*, Veduta, České Budějovice 2011

223 s., ISBN 978-80-86829-72-2

Ve slibném úvodu nové monografie Jana Stejskala se dozvídáme, že autor chce předložit náhled na dějiny camaldolské kongregace, tedy řeholního mnišského společenství, jež se na počátku 11. století zrodilo v severní Itálii jako jakási syntéza modu vivendi eremitského (poustevnického) a cenobitního (pospolného). Diachronní přístup k dějinám kláštera v Camaldoli má posloužit jako příklad „itineráře“ na cestě k dokonalosti. Autor zdárně teoreticky obhajuje zvolenou narativní formu jako nutnou podmínku pro uchování a předání nám již vzdáleného smyslu. Čtenář je vyzván nikoli k poučení či intelektuálnímu vzdělání, ale k existenciálnímu porozumění „zápletky“. Formulace typu „dějiny kongregace jsou

dějiny permanentní reformy“ dávají tušit, že Stejskal vnímá camaldolskou kongregaci jako proces, což je nejen badatelsky či čtenářsky vděčné, ale především i existenciálně přínosné. Historii tak úspěšně povyšuje z roviny deskriptivní zvědavosti v akademickém rouchu na cosi takřka bytostně živého, obtížné (a pokud vůbec, tak snad jediné poeticky) pojmenovatelného, a právě proto výsostně vědeckého – v pravém smyslu toho slova. Ovšem pouze v úvodu. Následující kapitoly jako by totiž byly psány někým zcela jiným.

Především je nutno upozornit, že ani na jedné z oněch více než dvou set stran se nedozvíme, co přesně je myšleno „řeckým dědictvím“. Náznaky autorova záměru se pohybují v zásadě mezi dvěma póly – jedním je zřejmě antická starořecká vzdělanost, rozkrývaná v renesanci italskými humanisty (zvláštní pozornost je věnována osobnosti Ambrogia Traversariho), druhým a dominujícím je pak nepříliš šťastné pojetí poustevnictví (eremitství) jako formy mnišského života typické pro východní křesťanstvo. Monografie je v zasetí chybné a velmi zjednodušující dichotomie svobodného eremitského Východu a reglementovaného cenobitního Západu, střetu byzantské poustevnické a asketické spontaneity s řeholní organizovaným, konventním a racionalizovaným monasticismem latinským. Jako by to nebyl právě Basileios z Kaisareie, kdo ve 4. století ve svých doporučeních položil onu příznačnou otázku: „Žiješ-li sám, či nohy budeš mýt?“

Jak se v závěru dozvídáme, práce byla pokusem propojit širokým obloukem vybrané kapitoly z dějin camaldolské kongregace s některými aspekty historických vazeb mezi severní Itálií a střední Evropou. Patrná je také autorova nepříliš úspěšná snaha zapojit do takto nastaveného rámce právě onen řecký element (když už je jím zcela neprávem celá kniha označena) a především prvek slovanský, český. To když se po poutavém, fundovaném a o bohatou zahraniční literaturu i nepochybně důkladný výzkum v italských archívech opřeném výkladu o camaldolských počátcích přenáší náhle do 15. století, aby připomněl výsledky své předchozí monografie *Podivuhodný život Jana Jeronýma z Prahy* (2004). Základní a značně diskutabilní ideou díla je pomyslné putování camaldolské misie (nebo „řeckého dědictví“) z jihu na sever a zase zpátky: z kláštera na ostrůvku Pereo na řece Pád do severních pohanských zemí v 11. století (Pět svatých bratří, Bruno z Querfurtu a další), v době kostnického koncilu pak z Lity zpět do Itálie v osobě bývalého strahovského premonstráta Jana Jeronýma. Tento vzdálený